

Pszichoterror 1991

Jugoszláviai helyzetelemzés

A hatalom

A hatalom pszichológiai értelemben mindig az erőszak alkalmazásának lehetőségét jelenti mások felett. De hétköznapi értelemben sem jelent egyebet: általában valamely szervezett politikai akarat erőszakos érvényesítését értjük alatta más akarattal szemben.

Ahol és ameddig spontán társadalmi folyamatok szabályozzák az életet és a szokásjog teremt rendet a társadalmi érintkezésben, nincs helye az erőszakos beavatkozásnak, nincs helye a hatalomnak. A szokásjogon alapuló együttélés azonban a maga tiszta formájában talán soha sehol sem létezett. A más emberek befolyásolására, cselekedeteinek, viselkedésének, nézeteinek megváltoztatására vagy ellenőrzésére irányuló törekvés igen régi keletű, talán egyidős magával az emberrel. A hatalom eredetét keresve ilyenformán a történelmi időkig kellene visszamennünk.

Elemzésünkben semmi okunk erre a kitekintésre. A hatalom, sajnos, olyannyira szerves része mindennapi életünknek, olyannyira magunkon viseljük az erőszak gyakorlásának, illetve az alávetettségnek, az erőszak elszenvedésének a következményeit és pszichológiai sajátosságait, hogy ezt a helyzetet egyszerűen adottnak lehet tekintenünk.

A pszichológiai befolyásolás formái

Ilyen vagy olyan formában, kisebb vagy nagyobb mértékben mindannyian engedelmeskedésre kényszerülünk. Nem mindegy azonban, hogy miféle elvárásoknak és követelményeknek kell eleget tennünk, még kevésbé, hogy kinek vagy minek a nevében, és milyen eszközökkel kényszerítenek bennünket engedelmességre.

Tulajdonképpen a hatalom szempontjából sem mindegy, hogy az engedelmeskedés mögött milyen motivációk rejlenek. Nem mindegy, hogy meggyőződésből, vagy pusztán a kényszer hatására cselekszünk. Hogy lojalitásból, pozitív érzésekkel teszünk-e eleget a velünk szemben támasztott elvárásoknak, vagy konformizmusból, megalkuvásból engedelmeskedünk.

A pszichológiai befolyásolás formái és folyamatai közvetlenül árulkodnak a hatalom formáiról, illetve a politikai rendszerek természetéről.

– A hatalom gyakorlásának legsikeresebb formája az *internalizált* hatalom. Ez esetben minimális irányításra és befolyásolásra van szükség, hiszen az engedelmesség motívuma belülről, egy elsajátított (internalizált = belsővé tett) követelményrendszerből ered. A hatalom elvárása és a személyes állásfoglalás között a lényegi kérdésekben nincs különbség, így a konfliktusok száma is elenyésző.

– Az engedelmeskedés többé-kevésbé szelíd és eredményes formájának tekinthető a kölcsönös alkalmazkodásra alapozó hatalom is. A békeség kedvéért és boldogulásuk érdekében az emberek természetüknél fogva hajlamosak eleget tenni a hatalmi elvárásoknak, igyekeznek hasonlítani a felkínált eszményi példához, különösen, ha ezek az ideálok egyébként is közel állnak hozzájuk. A hatalmi tényezőknek a sikeres befolyásolása érdekében így folyton szem előtt kell tartaniuk az alárendelt helyzetben levők szükségleteit és ideáljait.

– A legrosszabb eredményt mutató hatalomgyakorlási forma az egyoldalú behódolásra, a feltétlen engedelmességre való készítés, ami a hűség jutalmazása és a büntetéstől való félelem alapján jön létre. Ebben az esetben a siker kizárólag az engedelmességre szorító eszközökön múlik. Amint a jutalom ígérete vagy a büntetés veszélye csökken, azonnal számolni lehet az engedetlenséggel. A rendszer stabilitásának fenntartásában így egyre nő az erőszak jelentősége.

A politikai rendszerek fenti, Herbert C. Kelman-féle sémája szerint a totális diktatúrák a behódolásra, a paternalisztikus rendszerek az alkalmazkodásra, a demokráciák pedig az internalizációra épülnek.

Kényszerítő hatalom

Szociológiai közhelyek ezek, amelyeket itt felidéztünk. De talán nem feleslegesen, hiszen ahhoz, hogy mindazt a képtelenséget, amiről az alábbiakban szó esik, valahogyan el tudjuk helyezni ismereteink rendszerébe, jó szolgálatot tesz Kelman tetszetős modellje.

Használható modell számunkra annak ellenére, hogy az élet által produkált helyzetek természetesen ennél sokkal összetettebbek és gyakran szétfeszítik a tudományos spekulációk kereteit. Különösen Kelet-Európára áll ez, ahol a kényszerítő (diktatórikus) hatalmon, a korbács hatalmán kívül más hatalom eddig nem létezett, s ahol a hatalom tipologizálása legfeljebb annak alapján történhetett volna meg, hogy hol, milyen kényszerítő eszközökkel követelték meg, illetve érték el a feltétlen engedelmességet. A tipizálási kísérletek, ha ilyesmire egyáltalán sor kerülhetett volna, a fizikai és lelki terror konkrét mechanizmusait és folyamatait vehették volna számba, illetve a terror különböző módozatainak leképeződését az emberek viselkedésében és pszichés habitusában. Ezek a hatalmi viszonyok ugyanis, bár hatékonyságukat egyaránt a fizikai és lelki terrorra alapozták, nem egyforma mértékben termelték ki a hatalom bűvöletében élő, fasisztoid alkatú, autoriter személyeket a társadalom egyik pólusán, és a hatalomból kirekesztett, kisebbségi komplexusoktól terhelt, tartás nélküli emberek sokaságát a másikon.

Ha rendelkezésünkre állnának ilyen elemzések, ha ismernénk a kényszerítő hatalom kelet-európai változatainak szociális és pszichológiai feltételrendszerét, ma könnyebb volna jóslatokba bocsátkoznunk a befolyásukhoz ragaszkodók, és az engedelmesség korábbi formáit elutasítók viszonyának további alakulását illetően.

Látjuk, hogy a diktatórikus hatalom leköszönőben van Kelet- és Közép-Európában. De hogy milyen nehezen adja fel pozícióit, azt a romániai, szovjetunióbeli, s különösképpen a jugoszláviai események példázzák. Ennek ellenére ezekben az országokban is viharos

gyorsasággal megy végbe a régi hatalmi struktúrák lebomlása és az újak kialakulása. Sajnos, ebben az átmeneti, felemás helyzetben a hatalmi viszonyok és az emberek pszichológiai befolyásolása szempontjából olyan abszurd, irracionális helyzetek állhatnak elő, amelyek következményei beláthatatlanok.

Két példa

Magyarország esete a békés átalakulást illetően példa értékű. A rendszerváltás egy csepp vér nélkül zajlott le, minden további megoldatlan kérdés a politikai küzdőtéren dől majd el.

Jugoszlávia, sajnos, a másik véglet. A választásokon a demokratikus erők – Szerbiában és Crna Gorában – a kommunistáktól vereséget szenvedtek, a többi köztársaságban a nemzeti-nacionalista pártok győztek. Ez az eszmei megosztottság tovább növelte a meglévő gazdasági, nemzeti, vallási ellentétet, olyannyira, hogy az ország a választásokat követően gyakorlatilag szétesett.

Míg a térség többi országa, bár jelentős eltéréseket mutatva, a nagyobb politikai, gazdasági és emberi szabadságjogok megvalósítására törekszik, Jugoszlávia véres összetűzések színhelyévé vált és mindinkább militarizálódik.

A hivatalos (belgrádi) verzió szerint természetesen szó sincs semmiféle militarizálódásról, még kevésbé háborúról. Folyamatban van Jugoszlávia demokratikus átalakulása egy olyan platform alapján, ami a legszélesebb politikai és szociális szabadságjogokat biztosítja az itt élő népek és polgárok számára, beleértve az önrendelkezés és elszakadás jogát is, a nemzeti kisebbségek pedig maradéktalanul élvezik mindazokat a jogokat, amelyeket a nemzetközi konvenciók szavatolnak. A rendszerváltás elmélyítette ugyan a válságot, a demokratikus kibontakozás azonban vitathatatlan.

Hogy a valóság mást mutat? Mit számít az? Ha a helyzet úgy kívánja, „Szerbia érdekében hazudni kell!” – vallja a hivatalos szerb politika.

Fegyverbe!

A szövetségi kormány már kevésbé ilyen magabiztos a „demokratikus átalakulást” illetően. Budimir Loncar szövetségi külügyminiszter például az ENSZ-közügyülésen a kelet-európai átalakulás „mélyebb válságaként” értékelte a jugoszláv helyzetet, ahol történelmi, politikai és etnikai okok miatt az események tragikus fordulatot vettek.

Óvatos és elnagyolt megfogalmazása ez is a valós helyzetnek. Halál és hanyatlás köszöntött a Balkán-félszigetre. A háborús uszítás és gyűlölet szítása közepette a szerb fegyveres erők heves offenzívába kezdtek a horvátországi szerbség megvédése érdekében, akik az új horvát hatalommal fegyveres konfliktusba keveredtek.

És a háború nemcsak a frontokon folyik, hanem a hátsóországban is, ahol a szemben álló erők lankadatlan hévvel szítják a gyűlöletet a különböző nemzetek, vallási felekezetek, eszmei irányultságok és politikai törekvések között.

A Jugoszláv Néphadsereg, hogy „megvédje” egymástól a szemben álló feleket, mozgósítást rendelt el. A sorozás Jugoszlávia minden köztársaságában folyik, kivéve Szlovéniát, ahonnan a hadsereg már kivonult. Mozgósítás van Szerbiában, Crna Gorában, Bosznia-Hercegovinában, legnagyobb mértékben a Vajdaságban, az önállóságát veszített, többnemzetiségű néhai tartományban.

A rádióban és a tévében a bemondók naponta többször is rejtélyes számokat olvasnak be, a mozgósítási hadrend kódüzeneteit. Ugyanakkor Milošević elnök az esti híradóban nyugodt, kimért hangon kijelenti, hogy „Szerbia nincs háborúban senkivel!”

Az emberek tanácstalanok. Ha nincs háború, miért kell a tartalékosokat tízezerével mozgósítani? Miért kell önkénteseket toborozni arra, hogy kíméletlenül öljenek és romhalmazzá lőjenek falvakat és városokat? Ha Szerbia nincs háborúban senkivel, mit keresnek tízezerével polgárai a fronton?

Veljko Kadijevic hadseregtábornok 1991. szeptember 26-án adott interjújában szintén kijelentette: a hadsereg nem háborús fél, nem szerb érdekeket véd, hanem „minden jugoszláv nép” hadserege volt és marad. Ha ez így van, vajon miért szállta meg Horvátország területének csaknem egyharmadát, s miért von össze egyre nagyobb erőket Bosznia-Hercegovinában?

Ki háborúzik?

Ha „nincs háborús fél”, akkor ki háborúzik? Ezt csak találgathatjuk, senki sem tudja pontosan megválaszolni. Sem az országon belül, sem annak határain kívül nem létezik egységesen elfogadott álláspont arra vonatkozóan, hogy ki, miért, kivel és meddig fog háborúzni. Százzámra vannak halottak, ezerszámba sebesültek, százezrek hagyták el otthonaikat, a kár felbecsülhetetlen, mégis pontos diagnózis erre a szörnyűséges állapotra. Elképzelések, találgatások, magyarázatok persze vannak, nem is kevés. De hogy ezek közül melyik a helytálló, melyik fedi legjobban a valóságot, nem könnyű megmondani.

– Az egyik népszerű verzió szerint pl. Jugoszlávia a bolsevizmus végvára, ahol a kommunista-nacionalista diktatúra ütközik meg a demokráciával.

– A másik verzió szerint Jugoszlávia egységének megőrzéséért folyik a küzdelem az ún. szeparatista és szecesszionista erőkkel szemben, akik egyoldalú és erőszakos lépéseikkel le akarják rombolni a jugoszláv közösség határait.

– A harmadik szerint Szlovénia után most Horvátország harcol a centralista-hegemonista erőkkel nemzeti szuverenitásáért és területi integritásáért.

– A negyedik verzió szerint Szerbia totális háborút folytat Nagy-Szerbia, illetve Kis-Jugoszlávia létrehozásáért, amelynek nyugati határa Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica vonalán húzódna.

– Az ötödik verzió szerint katonai puccs következett be. A szövetségi hadsereg szerb héjái átvették a hatalmat a pusztán már csak papíron létező Jugoszláviában, hogy megőriznék korábbi privilégiumaikat.

– A hatodik verzió szerint a „nagy történelmi tévedés”, Jugoszlávia, eljutott végőrájához. A különböző nemzetiségű, vallási felekezetű, eltérő gazdasági fejlettségi szintű köztársaságok szeretnének önállóvá válni és saját útjukon járni.

– A hetedik verzió szerint a különböző civilizációk konfrontálódásáról van szó: a latin-keresztény, a bizánci-pravoszláv és az iszlám kultúra törésvonalai mélyültek szakadékká.

– A nyolcadik verzió szerint a pravoszlávok üldözéséről van szó, akik ellen összeesküdött a világ, a Vatikán, a CIA, valamint a civilizálatlan katolikus országok.

– A kilencedik verzió szerint azok robbantották ki a konfliktust, akiket a szövetséges erők legyőztek a második világháborúban. A „fasiszták” és a „szabadságszerető” népek csaptak ismét össze, emiatt a megosztottság Jugoszláviában és Európában.

– A tizedik verzió szerint a kisebbségi helyzetbe került, s a kisebbségi helyzet hátrányai-val megbékélni nem tudó horvátországi szerbek robbantották ki a fegyveres konfliktust, azaz a kisebbségi helyzet megoldatlansága vezetett kilátástalan vérontáshoz.

– A tizenegyedik verzió szerint a nagyszerb sovinizmus a konfliktus oka. A kelet-európai diktatúrák összeomlásával a szerb hegemonizmus is elvesztette támaszát, amit most fegyverekkel igyekeznek ellensúlyozni.

– A tizenkettedik verzió szerint felborult a jogrend, és anarchia lépett fel az országban. Demagóg jelszavak alatt folyik a szabad rablás, a gyilkolás, fosztogatás és garázdálkodás.

Találgathatnánk és cifrázhatnánk tovább a lehetséges okokat és magyarázatokat, valószínű azonban, hogy a helyzet elmérgesedésében több minden is közrejátszott.

Konfúzió

Az országban és a hadseregben mindenesetre teljes a fejetlenség. A magukat nyeregben érző politikusok és tábornokok kezéből szemmel láthatóan mindinkább kicsúszik a gyep-lő.

A szövetségi szervek egyetlen intézménye sem funkcionál. A „fronton” se szeri, se száma az önálló csapatoknak, az „igazságtévő” alakulatoknak, a tízezerrel behívott tartalékosokat viszont nincs ki irányítsa. A hadseregből távoznak azok a tisztek, akik nem tartoznak a szerb etnikumhoz. A mozgósítottak rossz, használhatatlan, vagy olyan korszerű fegyvert kapnak, amit nem tudnak használni. A jugoszláv légierő saját csapatait bombázza, a katonák tévedésből saját bajtársaik golyóitól esnek el. Az egyik napról a másikra, kellő kiképzés nélkül frontra dobott tartalékosok csőstől menekülnek a tűzvonalból és tömegesen kérik azonnali hazabocsátásukat.

Nagy pszichológiai nyomás és fenyegetés közepette egyre nagyobb méreteket ölt a mozgósítás. Ugyanakkor egyre nagyobb a behívást megtagadók és dezertőrök száma is. Jogi szempontból még tisztázatlan, ki követ el bűncselekményt: a behívási parancsot megtagadók vagy a hadsereg, a zendülők vagy a főtisztek.

A behívás megtagadásáért – részleges vagy teljes mozgósítás esetén – 1-től 10 évig terjedő börtönbüntetés róható ki. A behívói parancsnak nem engedelmeskedő tartalékosokat a belügyi titkárság dolgozói vagy a katonai rendőrség elő is állítja, de nem azért, hogy megindítsák ellenük a bírósági eljárást és börtönbe zárják őket, hanem hogy vasraverve a tűzvonalba vigyék valamennyit. Ez a sorsuk a zendülőknek is, akiket hazaengednek néhány napi pihenőre.

Mivel a hadsereg voltaképpen a JSZSZK Elnökségének a határozata nélkül hozta meg a mozgósításra vonatkozó döntését, az érvényes jogszabályok szerint bűncselekményt követett el. A Szerb Köztársaság elnöke sem jelentett be hadiállapotot, és nem történt ilyen jellegű bejelentés az Egyesült Nemzeteknél sem, ami alapján a polgári jogokat korlátozás alá lehetne vonni.

Mivel jogi értelemben nincs háború, az öldöklés bűncselekménynek számít. Bűncselekmény az is, ha saját akaratuk ellenére a polgárok tízezreit harcra kényszerítik. De bűncselekményt követ el az is, aki ennek a parancsnak engedelmeskedik és az ország polgárainak életére tör.

Akár ellentmond tehát valaki a katonai parancsnak és helyette bujdosásra adja fejét, akár eleget tesz a behívásnak és vállalja az „ellenségnek” kinevezett polgári lakosság legyilkolását, mindkét esetben súlyos – jóvátehetetlen – bűncselekményt követ el. Ez az ab-

szurd helyzet súlyos megpróbáltatás elé állítja az embereket, s számos esetben lelki nyomorékká teszi őket, sokakat pedig egyenesen öngyilkosságba kerget.

A tudatlanság hatalma

Még csak azt sem mondhatjuk, hogy ebben a szorult helyzetben mindenki saját belátása szerint jár el. Hogy az emberi méltóság és lelkiismeret kérdése, ki mit vállal: vállalja-e a kilátásba helyezett börtönéveket, esetleg, hogy a kivégzőosztag áldozata legyen, vagy a katonai parancs teljesítése, az esztelen öldöklés mellett dönt, vállalva annak veszélyét, hogy nyomorékká válhat vagy megölhetik őt is.

Felelősségteljes döntésre ugyanis nincs lehetőség. Ahhoz, hogy az emberek csakugyan saját belátásuk és lelkiismeretük szerint dönthessenek, széles körű tájékozódásra és pontos, megbízható információkra van szükségük. Megbízható információk nélkül, akaratuk ellenére mások – a hatalom – játékszerévé válnak döntésükkel. Az információk megfelelő adagolása, manipulálása révén az emberek tudata nagy mértékben befolyásolható, beállítódásuk, gondolatviláguk, viselkedésük tetszés szerint alakítható.

A tudás, vagy ahogyan Orwell mondja, a tudatlanság – hatalom. Nem véletlen, hogy a kommunista diktatúra milyen nagy gondot fordított a tudás- és ismeretanyag szelekciójára, az információk adagolására és manipulálására. Ez a végveszélybe került hatalom, ha lehet, még inkább monopolizálja az információkat: sikerült csaknem teljes tájékoztatási zárlatot létrehozni Szerbiában.

A Belgrádi Televízióban naphosszat durva és primitív háborús uszítás folyik. Másról sem esik szó, mint a szerbeket ért bántalmakról és sérelmekről. A rádióból bömböl a népzene, amit csak a haditudósítások és kardcsörtető beszédek szakítanak meg, amelyek szítják a nemzeti gyűlöletet.

A sajtóban arrogáns hangvételű, durva, támadó írások és nyilatkozatok látnak napvilágot. A bértollnokok a rágalmak és átkok sorát szórják minden másként gondolkodóra, anélkül, hogy állításaik helytállóságára vonatkozóan konkrét adattal, ténnyel vagy bármiféle bizonyítékkal szolgálnának.

Szerbiában az információs zárlattal, a sajtóházakon belüli tisztogatásokkal, a tények manipulálásával, a valóság kiforgatásával, az agymosással sikerült az emberek tudatát teljesen eltompítani, olyannyira, hogy ma a tudatlanság a hatalom legerősebb – ha nem egyetlen – támasza.

Földönfutók

A leghevesebb támadásnak Szerbia „ellenségei” vannak kitéve, gyakorlatilag mindazok, akik nem lelkesednek ezért a piszkos háborúért. Az elvakult hatalom „hazaárulóknak” nevezi azokat, akik nem tesznek eleget a katonai behívási parancsnak, „lefaszisztazza” a békemozgalom tagjait, „hűtlenséggel” vádolja a hozzátartozóik elhurcolása miatt tiltakozó anyákat és fiatalasszonyokat.

A megbélyegzés mellett drasztikus megtorlásokat helyeznek kilátásba. Egyes pártok képviselői (Szerb Radikális Párt) odáig mennek, hogy követelik: hozzák nyilvánosságra mindazoknak a nevét, akik Szerbia „ellenségei”, illetve „árulói”. Más népvézérek (Szerb Demokrata Párt) követelik a szökevények elleni törvényes intézkedések azonnali végrehajtását.

A behívások olyan megindoklásokkal történnek, hogy az érintett személyek katonai gyakorlaton fognak részt venni, ennek ellenére gyakran egyenest a frontra vezénylik őket.

Először csak hétvégeken és az éjszakák sötétségének leple alatt hurcolták el a férfiakat. Most már mindennap, minden időben és mindenütt folyik a mozgósítás: lakáson, munkahelyen, az utcán, szórakozóhelyeken, a kertek alján, kukoricásokban. Valóságos hajtóvadászat folyik azok után, akiknek sikerült idejében megugraniuk. A behívási parancsot kézbesítők előli pánikszerű menekülés miatt néha cselvetéssel próbálják meg lépre csalni a gyanútlanabbakat. Előfordul az is, hogy az engedetlenség miatt tettelegességre kerül sor a belügyi szervek vagy a katonarendőrök részéről és bilincsbe verve viszik a frontra az „önkénteseket”.

A behívások elől mind több katonaköteles férfi menekül más országokba. Mások ismerősöknél, szomszédoknál vagy valamilyen rejtekhelyen töltik az éjszakát.

Félelem, rettegés, bizonytalanság lett úrrá az embereken. Százezrek rezzennek össze ma, ha megszólal a csengő, valakit ugatnak a kutyák, vagy a kaput döngetik. Vakond módjára szeretne mindenki a föld alá bújni, eltűnni, elérhetetlenné válni, hogy átvészelve valahogyan ezt a poklot.

A szülők, gyerekek, hozzátartozók féltik és menekítik fiukat, férjüket, apjukat, holott ezáltal a törvények értelmében ugyanolyan súlyú bűncselekményt követnek el, mint maguk a szökevények.

Sokan, nagyon sokan tanácstalanok. Nem tudják, hogy mitévők legyenek, ha jönnek értek. Álmatlan éjszakákon át gyötrődnek ezen a kérdésen. Számosan közülük végül aztán úgy döntenek, inkább földönfutókká lesznek, vállalják a hontalanságot, a munkanélküliséget, a számkivetettséget, de nem akarnak részt venni egy olyan öldöklésben, amihez semmi közük.

Önkény és terror

A háború és a rablás általában együtt jár. Mindig vannak olyan emberek, a háború híe-nái, akik másoktól elrabolt javakkal próbálják meg jövőjüket anyagilag megalapozni.

A rablás és az útonállás, a gyűjtogatás és a fosztogatás szerves része ennek az esztelen polgárháborúnak is. Az önkényeskedő, kétes jellemű vagy pszichológiailag károsult egyénekből verbuválódott fegyveres csoportok között valóságos versengés folyik, ki képes többet rabolni, nagyobb pusztítást maga után hagyni. Gyanútlan utasokra támadnak, akiket kirabolnak. Elhagyott falvakat és házakat fosztogatnak. Felkoncolják az el nem menekült lakosokat. A válságövezetekben megjelentek a bűnözők, akik a börtönökből szabadultak vagy meglógtak.

Persze területablásra, mások javainak megszerzésére irányul maga a háború is. Úgy hírlik, hogy Baranyában és Szlavóniában az „elhagyott” házakba már elkezdtek beköltözni a „felszabadítók”. A történelmileg kialakult magatartásminták semmit sem változtak: a második világháború folyamán százezrek jutottak ugyanilyen módon házakhoz, földhöz, anyagi javakhoz.

A pszichológiai hadviselés a politika legkeményebb szférájába tartozik. Az állandó és közvetlen fegyveres összecsapásokról szóló híradások, az újabb és újabb mozgósítások, a fenyegetés és megfélemlítés elviselhetetlen pszichológiai terrorként nehezedik az emberekre. A tudatosan gerjesztett háborús pszichózis, az irreálissá növelt veszélyeztetettség-érzés olyan feszültséggel jár együtt, hogy az nagyon sok embert megfoszt a reális helyzetmegítélés és a helyes cselekvés lehetőségétől.

A háborútól, a katonai behívástól, a büntetéstől vagy a magyarokkal szembeni újabb megtorlástól való félelmükben legtöbbször kizárólag a menekülésben látják a túlélés, a meg-

maradás egyetlen esélyét. A fékevesztett állami terrornak, a polgárok teljes jogfosztottságának és kiszolgáltatottságának egyelőre, úgy látszik, semmi sem tudja útját állni.

Erkölcsei mélyponton

A politikai átmenet jellegét és sikerességét (vagy sikertelenségét) nagymértékben meghatározza az adott ország polgárainak magatartásmintája, értékrendje, kultúrája.

A Balkánon a konfliktusok békés megoldásához hiányoznak az olyan alapvető kulturális elemek is, mint a szavahihetőség, tolerancia, kompromisszumkészség. A politika színterén a türelmetlenség, a primitív erőszakosság, hazudozás, mellébeszélés, bosszúvágy ural mindent. Elvakult gyűlöletükben a népvézérek és tábornokok nincsenek tekintettel senkire és semmire. Tűz alá veszik a Nemzetközi Vöröskereszt kocsijait, a harctéri tudósítókat, romhalmazzá lövetik azokat a műemlékeket és történelmi kincseket, amelyeket még a fasiszta megszállók is megkíméltek a háború alatt.

Az a körülmény, hogy a szerbek ma mindenfajta erőszakra hajlamosak, arra utal, hogy a szerb nemzeti erkölcs a mélyponton van. A szerbek még sohasem mutattak ennyi gyűlöletet és türelmetlenséget mások iránt, sohasem konfrontálódtak más népekkel és vallásokkal úgy, mint most – mondja Vesna Pešić szerb szociológus. Vajon honnan ez a paranoiás gyűlölködés? Miért látják és keresik az ellenséget mindenkiben?

Vesna Pešić szerint a kommunisták fertőzték meg a szerb népet. Az egyéni és kollektív tudat paranoiás elferdüléseinek okát azonban valószínűleg még régebb múltban kellene keresnünk. A szerb népnek a politikai változásokkal szembeni beállítottságában, történelmileg kialakult reakciómódjában, ami ma, a XXI. század küszöbén nemcsak anakronisztikus, de tragikus tévedések forrása is.

A történelmi körülmények sokáig elválasztották a szerbeket az európai fejlődés ütemétől. Mély gyökerei vannak a patriarchális társadalomnak, melynek következtében bizalmatlanok a kapitalizmussal, a magántulajdonnal szemben és elviselhetetlennek tartják, hogy munkájuk eredményessége alapján tudjanak csak boldogulni. E hagyományok miatt kényszer nélkül fogadták el a kommunizmust, amelynek hatalmi eszközei révén nemcsak hatalmas zsákmányra tettek szert, de tartósan biztosítani tudták az egész ország fölötti dominanciájukat is.

A politikai változások, az első többpárti választások idején újabb lépésvesztésre került sor. A szerbek többsége ugyanis nem a demokratikus átalakulásban, hanem a kommunista-nacionalista párhatalomban látta nemzeti érdekei védelmezőjét és jövője letéteményesét.

Miután azonban a kommunista nagyszerb Jugoszláviának, s vele a szerbek biztonságérzetének és hegemoniájának vége, a kommunista kormány reménytelen utóvédharcokba bocsátkozik. Ehhez az ideológiát az a gondolat szolgáltatja, hogy „minden szerb egy állami keretben kíván élni”. Ennek a koncepciónak azonban nem csupán az a szépséghibája, hogy ebben az etnikailag tarka régióban gyakorlatilag lehetetlen kivitelezni, hanem hogy ugyanezt a jogot, az egy állami keretben való élet lehetőségét, elvitatja más népektől és nemzeti kisebbségektől.

A szerb kormány rendületlenül más népek, népcsoportok, kisebbségek feletti uralomra kívánja jövőjét alapozni, amiért – előbb vagy utóbb – fájdalmas árat kell majd fizetnie.

Ilyen vészterhes idöket, mint a mostani, 1944 tragikus ösze öta – amikor győzelmi mámorukban több tízezer embert mészároltak le a szerb bosszúállók – nem élt át a vajdasági magyarság. A mai vérzivataros napokban, amikor újra arat a halál a sötétségbe borult Balkánon, védtelensége és kiszolgáltatottsága miatt olyan rettegésben él a magyarság, hogy hosszú évtizedekre lesz ismét szükség, mire oldódni fog benne az a félelem és szorongás, ami most a zsigereii átjárja. Nem kell csodálkoznunk ezen a szinte pszichotikus méretű rettegésen. A korábbi szörnyű történelmi tapasztalat terhe alatt lidérces álmok gyötrik ma is a kisebbségi magyarokat, ha a szerb-magyar viszály lehetősége szóba kerül.

És most ilyen idöket élünk.

Öszi verőfényben úszik a város. Egy lélek sincs az utcákon. Teljesen kihalt minden, mintha kísértetvárosban ülésezne a VMDK elnöksége.

Mit tegyünk? Mit tehetünk a behívások, a háború eszkalációja ellen, annak veszélye nélkül, hogy fokoznánk a szerbek gyanakvását és ellenségeségét?

Mit tegyünk, mit tehetünk megmaradásunk érdekében, annak veszélye nélkül, hogy Szerbia „esküdt ellenségeinek” sorába kerüljünk, amit majd megtorolnak ezen a védtelen, fegyvertelen kisebbségen?

A szerb hatalom hűségnyilatkozatokat követel. Önmegtagadást és hazugságot, hogy mi is a vérengzés oldalán állunk. A vajdasági magyarság azonban a kelet-európai változások után ezt a megaláztatást már nem vállalja. Nem kíván részt venni a délszláv népek egymásközi véres leszámolásában. E tartózkodó magatartás miatt a szerb sajtó kifejezetten ellenséges a kisebbségekkel szemben. Gátlástalanul mocskolja a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének a vezetőit, hazaárulónak nevezi a békét követelő magyarokat. De miért csodálkozzunk a sajtón, ha a Szerb Köztársaság alelnöke, Budimir Košutic is elragadtatja magát indulataitól. Nem áttall olyan képtelenségeket állítani, hogy a VMDK „az ország széttűzésán fáradozik”, gyűlöletet szít a szerb nép iránt, sőt: a szerb nép elleni genocídiumra készül együtt a magyar kormánnyal.

Az alaptalan rágalmakat, hazugságokat, a tények félremagyarázását, az olvasók és tévénézők nyilvánvaló manipulálását, az útszéli harcmódort és stílust a magyarság erős frusztrációként éli meg. A frusztrációt növeli, hogy nemcsak a szidalmakat kell békétűróen viselnie, de az önkényes hadurak immár fizikai megmaradása felől is döntenek.

A pszichológiai terror és a katonai behívások elől ezek és ezek menekülnek külföldre. A behívások elől csak ideiglenes jelleggel, amíg rendeződik valahogy az országban a helyzet.

De menekülnek az emberek az elviselhetetlen jelen és a kilátástalannak látszó jövő elől is: több száz család települ ki hetente Magyarországra, Ausztriába, Németországba, Svédországba, Kanadába, Ausztráliába. A háború fellazította a gyökereket. Egy újabb magyar-ellenes vérengzéstől tartva a lelke mélyén szinte mindenki menni készül, a szökés vagy kitelepedés gondolatát forgatja a fejében.

Lehet, hogy ez a megfélemlítettség, ez a menekülés valakinek nagyon is jól jön? Netán éppen ez a cél?

Genocídium

A háború, nem titok ez senki számára, az új határok megrajzolása miatt folyik.

A határok megváltoztatása azonban óhatatlanul együtt jár a vitás területek nemzeti összetételének drasztikus megváltoz(tat)ásával, a kisebbségbe kerülő népcsoport megfélemlítésével, elűzésével, kitelepítésével vagy fizikai likvidálásával. A határrevízió és a ge-

nocídium, különösen ha a fegyverek erejéé a döntő szó, szinte elválaszthatatlan egymástól.

A genocídium, mint köztudott, valamely népcsoport tagjainak tömeges elűzése, erőszakos kitelepítése vagy fizikai megsemmisítése, és mint ilyen, az emberiség ellen elkövetett súlyos bűncselekménynek minősül.

Jugoszláviában a fegyveres összetűzések következtében a népesség összetételének megváltozása a vitás területeken máris százezres nagyságrendű. Pontosabban, jelenleg mintegy 250 ezer ember – valahol a lakóhelyén kívüli térségben – „menekült státusban” van, hozzávetőleg félszázezer ember pedig külföldön keresett menedéket.

Hadszintérré sem kell azonban változtatni valamely területet ahhoz, hogy az etnikai összetétele drasztikusan megváltozzék. Vajdaságban például folyamatos a lakosság összetételének erőszakos megváltoztatása, holott egyelőre „békés háterszágnak” számít. A fegyvercsörtetés, a háborús uszítás, a magyarokkal szemben megnyilvánuló bizalmatlanság és ellenséges magatartás, illetve a behívások miatt több mint tízezer magyar menekült külföldre, a „heti ingázókkal” együtt jóval magasabb ez a szám. Ugyanakkor Horvátországból több mint százezer szerb menekült a Vajdaságba.

A háború felborítja a mindennapi élet menetét és értékrendjét, az emberek sok mindenre másként reagálnak, mint egyébként. Ilyen helyzetben az erőszakkal való fenyegetőzés-sel könnyű elúzni otthonaikból a védtelen és fegyvertelen kisebbségeket.

Az emberek menekülnek, mert nem tudják elviselni a félelem és fenyegetettség légkörét.

Menekülnek, mert a hatalom semmibe veszi alapvető emberi jogait, olyasmire kényszeríti őket, amit nem akarnak, amit tiszta lelkiismerettel nem vállalhatnak.

Menekülnek, mert hátukban érzik a militáns pártok tagjainak fegyvereit és menteni igyekeznek pusztá életüket.

Mi ez, ha nem genocídium?

Mit hoz a holnap?

A válság és konfliktus kezelésére ez a politikai-hatalmi struktúra nem alkalmas. Nem alkalmas már csak azért sem, mert hiszen fennmaradását épp az ellenségeskedés és a háború szolgálja.

A polgári pártok és mozgalmak a béke érdekében nem képesek megfelelő nyomást gyakorolni a köztársasági hatalmi szervekre. Az Európai Közösség tehetetlensége meg éppen-séggel bátorítólag hatott azokra, akik a tárgyalások helyett a fegyverekhez nyúltak. Mindaddig, amíg nem kerül sor megfelelő szankciókra, számolni kell a fegyveres összetűzések eskalációjával és a térség militarizálódásával. Még inkább számolni kell a pszichológiai terror fokozódásával, s azzal, hogy a hatalom be fogja vetni az elnyomás és megfélemlítés eszközeinek egész kellékárát.

Ilyen körülmények között biztosra vehető, hogy a magyar kisebbség továbbra is a menekülés útját választja és létszáma drasztikusan csökkenni fog a Vajdaságban (akárcsak Baranyában és Szlavóniában). De vajon mi is adhatna erőt az embereknek ahhoz, hogy balsorsuk ellenére vállalják a kockázatot és otthonaikban maradjanak? Félő, hogy a megfélemlítettség és kiszolgáltatottság olyan mértékű bennük, hogy hitüket – a majdani szebb napokon is – kizárólag külső nemzetközi biztonsági garanciákkal lehet visszaállítani és megtartani.

Ada, 1991. szeptember – Eger, 1991. október 13.